

זבחִים נו: - נו

משה שווערד

1. ספר שערים מצוינים בהלכה

הבכור נאכל לכהנים. איתא בתוספתא (פ"ה ה"ח) הבכור כו' נאכל לאנשים ונשים, ועי' בגמ' לקמן (קב:) תן לי מבכור ואוכל כו' נשיי ועבדי וכו'. וברמב"ם (מע"ק פ"י ה"ה) פסק, דבכור נאכל לכהנים זכרים ונקבות. אמנם עי' בחי' הרשב"א ומאירי נדרים (יא:) שכתבו בשם הראב"ד [עי' השגת הראב"ד נדרים פ"א הי"א, ובלח"מ פ"י באופן אחר] דבכור נאכל רק לכהנים זכרים. ועי' באמבוהא דספרי (קרה אות עב) ובקריית מלך (נדרים שם).

2. ספר יד בנימין

במשנה הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם. פירש"י שלא מצינו צמורה שמעשר בהמה ניתן לכהן. וכ"ה דעת רוב הראשונים דמעש"צ שייך לבעלים. אכן דעת קצת ראשונים דמעש"צ ניתן לכהן וכמו שהביא הגרי"פ ז"ל צביאורו הגדול לספר המצות לרס"ג עשה פ"ו ועיי"ש שהאריך טובא בזה וכתב דממשנתנו לא תיקשי די"ל דרק לענין אכילה קאמר דנאכל לבעלים יעויישה"ט. וע"ע צמידושינו לשילהי זכורות שהצאנו ראי' ברורה דמעש"צ שייך לבעלים יעויישה"ט.

3. ספר שערים מצוינים בהלכה

בתוספתא כאן (פ"ה ה"ב) יפה כח ישראל במעשר בהמה ובפסח שאין לכהנים בהם כלום. והערוך (ערך זכר - השני) הוכיח מהמשנה כאן דמעשר בהמה לא ניתן לכהן אלא לבעלים. אמנם עי' באבן עזרא (בחקתי שם) דמשמע דמעשר בהמה לכהנים הוא, נוכ"מ בפסיקתא זוטרותא פ' בחוקותי. ובחי' הריטב"א (החדשות, ב"מ ו.) והובא בשטמ"ק (שם) כתב, שיש גזל השבט במעשר בהמה. ואין להקשות ע"ז ממשנה כאן, די"ל דהכא מיירי לענין אכילה שהוא לכל אדם, ועדיין י"ל שיש בו דין נתינה

לכהן, ולכאורה מוכח כן מדתנן הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם, דאל"כ מאי קמ"ל דנאכל לכל אדם כיון דאינו ממתנות כהונה. ועי' בביאור הגרי"פ לרס"ג (עשין פו) שדעת הרס"ג דמעשר בהמה לכהן, ועיי"ש שהאריך בזה. וע"ע בהעמק דבר (נשא שם).

4. רש"י מסכת זבחים דף נו עמוד ב

במשנה שינה באכילתו כו' ונאכלין בכל העיר כו'. יל"ד שהרי הפסח נאכל ג"כ בכל העיר. ואולי רמז התנא בזה דהפסח אינו נאכל בשתי מקומות עי' פסחים ס"פ כ"צ. והא דלא חשיב לה הכא בפסח כמו שחשב שאר הדברים שחלוק מהם דלא חש להאריך כיון שכבר באר זה במקומו במס' המיוחדת לו ודי לו כאן ברמז מעט ונכון בס"ד:

5. תוספות מסכת זבחים דף נו עמוד ב

הפסח אינו נאכל כו' - תימה ליתני נמי דאינו נאכל אלא על מצות ומרורים [1] ותירץ ה"ר חיים דלא חשיב אלא דבר שכנגדו בקדשים והוא חלוק מהם דשאר קדשים נאכלין ביום ובלילה עד היום ולכל אדם בכל מאכל ופסח אינו נאכל אלא בלילה עד חצות ולמנויו וצלי [2] אי נמי לא תנא מצות ומרורים דאין מעכבין [3] א"נ לאו מצוה דגופיה.

6. שפת אמת מסכת זבחים דף נו עמוד ב

במשנה הפסח א"נ אלא בלילה כו' עד חצות והקשו בתוס' למה לא תני דאינו נאכל אלא על מצות ומרורים [4] וי"ל דמצוה רק לאכול בזית על מצות ומרורים אבל רשאי לאכול שאר הבשר בלי מצות ומרורים אבל אחר חצות אינו נאכל כלל מיהו קשה למה לא תני דא"נ בב' מקומות [כדא' בפסחים פ"ו] א"כ ע"כ צ"ל דתני ושייר:

7. ספר חידושי בתרא [5]

תשלב) נו: תוס' ד"ה הפסח וז"ל תימה ליתני נמי דאינו נאכל אלא על מצות ומרורים ע"כ. ומפי השמועה תירץ הגר"י ז"ל שמצות ומרורים הם דינים בקיום מצות אכילת פסח ולא מדיני קרבן פסח, ונ"מ הוא לגבי הפטורים כמו נשים (לר"ש, פסחים צא:), דפסחים בנשים רשות), שאם אוכלים הפסח בלי מצוה ומרור יש להם אכילת קרבן פסח (שבעצם הם פטורים, אבל זכרים אף אם אוכל מצוה ומרור בכזית האחרון זה מתייחס לכל אכילתו, והי' אכילת פסח עם מצוה ומרור אפי' בכזית הראשון), והתוס' אפשר ס"ל שדין מנויו הוא רק למצוה בנוגע אכילת פסח כנ"ל, ושפיר הקשה ליתני אף מצות ומרורים. והנה אין לפרש כוונת הגר"י לחלק בין קיום הקרבת פסח לאכילתה, דהא במתני' תני — ואינו נאכל אלא צלי, אף דהוא מצוה באכילה ולא בהקרבה. אלא לכאורה כוונתו דחוב מצות ומרורים אינו מחיובי ההקרבה של הפסח לענין אכילתה כמו הצלי, אלא תנאים צדדיים הם באכילתה, ולכן בדיעבד יצא מצוה דאכילת הפסח בצלי אף בלי מצות ומרורים. וצ"ע מהא דאיתא במכילתא בא סל"ט וז"ל ומצות על מרורים יאכלוהו מגיד הכתוב שמוצות הפסח מצוה צלי ומרור, ומנין אתה אומר שאם אין להם מצוה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח ת"ל יאכלוהו ע"כ, שמעינן שמצוה צלי ומרור שווים הם בחיובם בפסח, ושפיר הקשו תוס' דכמו דתני צלי במתני' כן יש להביא הא דמצות ומרור.

8. ספר איזהו מקומן

ואינו נאכל אלא עד חצות - העול"ש נסתפק אי יש פיגול במחשב לאכול הפסח לאחר חצות כיון שאין כרת עד הבוקר, [לענין כרת ונותר אחר חצות-ע'] יפ"ע ד"ה ר' יוחנן שנחלקו בזה הצל"ח בברכות והטור"א במגילה, וע"ע בזה קה"י ברכות סי' ד. ב.], ועי' זבח תודה (ד"ס אלמא).

אולם ראה בחי' הגר"י לעיל ט. (על תוד"ס ושלמים) שכתב בשם הגר"ח דדין פסח מצד הקרבן זמנו ליום ולילה וזמן חצות הוא דין לעצמו במצות אכילתו, וכתב שם דלפי"ז

אין מחשבה פוסלת בפסח אלא אם חישב לאחר עלות השחר, וכע"ז כתב בקה"י ברכות סי' ד. ב.

9. תוספות מסכת זבחים דף נז עמוד א

למה לי למכתב סביב בעולה סביב בחטאת הו' שני כתובים - סביב בעולה איצטריך לכדאמר לעיל יכול יזרקנו זריקה אחת ת"ל סביב אלא סביב דחטאת קאמר ל"ל דארבע קרנות כתיב ביה ומיהו לרבי ישמעאל קשה דאיצטריך לגזירה שוה דיליף מיניה פיסוק ד' מתנות בעולה כדאמר לעיל ועוד למ"ד לעיל (דף נג.) בחטאת נותן אמה אילך ואמה אילך איצטריך בחטאת סביב לגופיה שלא תאמר דסגי בשתי מתנות ברוחב אחת בשתי קרנות ושמא סביב דעולה הוא דמייתי דטובא סביב כתיב בעולה בפרשת ויקרא ועוד דעולה אתיא זריקה זריקה משלמים.

10. ספר שערים מצוינים בהלכה

דאורייתא (כלל יח) שהוכיח מכאן דהא דלחומרא מקשינן הוי מטעם ודאי ולא משום דספיקא דאורייתא לחומרא [ודלא כפמ"ג בפתחה כוללת ח"א אות י, והאחרונים תמהו עליו מכמ"ק], דהכא לומדי' מתורה מטעם דלחומרא מקשינן, ואע"ג דיסתבכ מזה קולא ג"כ, שהרי אם יותר מבשר הבכור אחר יום ולילה ישרף, עכ"ז אמרי' דלחומרא מקשינן. [ובתוס' ב"ק (ג.) ד"ה דומיא] כתבו דהא דלחומרא מקשינן מזה היא בתורה, ואפי' להוציא ממדן. ועי' באריכות בשד"ח (מערי' ב כלל צד אות טו, ומערי' ב כלל קמא). ועי' ביד אליהו (רגולר, כללים אות ל ס"ק יב) שהביא מהרבה מקומות דהא דלחומרא מקשינן, לא משגחינן בקולא שיכרא אח"כ אפי' תיכף ומיד, אלא שדינן על תחילת הענין, והאריך בזה, ועי' עוד (ד"ה ועיין) מה שהעיר

ואני מקישו לחזה ושוק של תודה. הקשה בטהרת הקדש, למה לי כלל הקרא דחזה התנופה, כיון שיכולים ללמדו משלמים או מחטאת ואשם, ממילא הוה ילפינן לחומרא מחטאת ואשם, ותירץ דאיצטריך היקשא לענין שיהא בכור נאכל לנשיהם ולעבדיהם של כהנים כמו חזה ושוק וכמ"כ ברש"י עה"ת (קרח יח-יח). ועי' בדברינו לעיל (ד"ה הקישו). כתבו התוס' משום דלחומרא מקשינן, והקשה בהר צבי דהרי חומרא דאתי לידי קולא היא, דיביא קדשים לבית הפסול ויוציאם לשריפה, ונשאר בצע"ג. וראיתי באתון

11. ספר מקדש דוד - קדשים - סימן יד

(א) ... והנה מה שהכהנים זוכים בבכור אם גם תמורת בכור בכלל יש מחלוקת בין תוס' והרמב"ם ז"ל דהתוס' זבחים (ע"ה ע"ב) ד"ה בכור כתבו בפשיטות דאינו ניתן לכהן ודקדקו ממה דאמרינן בתמורה (כ"א). דתמורת בכור נאכל במומן לבעלים אך הרמב"ם ז"ל כתב בפ"ג מהל' תמורה הלכה ב' דתמורת בכור ניתן לכהן וע"כ מפרש זה דאמרינן בתמורה דתמורת בכור ומעשר נאכלין במומן לבעלים היינו כ"א לבעליו מעשר לבעלים ובכור לכהן: והנה בספרת הרמב"ם ז"ל יש לעיין למה ינתן תמורת בכור לכהן הא אינו פטר רחם דרק פטר רחם זיכתה תורה לכהן אבל זה שאינו פטר רחם רק ע"י שהמיר חלה עליו קדושת בכור למה ינתן לכהן ונראה מזה דהרמב"ם ז"ל סובר דזה דבכור הוא לכהן אין זה זכות לכהן בפטר רחם רק זכות לכהן בקרבן בכור וכמו שהכהנים זכאים בחטאת ואשם כך זכאים בבכור א"כ כל שחלה עליו קרבן בכור יהיה מאיזה טעם שיהיה הכהנים זכאים בו:

12. דף על הדף זבחים דף נז עמוד א

בגמ': ת"ר מנין שנאכל לשני ימים ולילה אחד כו' הקישו הכתוב לחזה ושוק של שלמים כו'.

במהרי"ט אלגאזי (בכורות פ"א אות מ"ג) דן בארוכה אם הבכור ניתן לאנשי משמר, או לכל כהן שהוא רוצה כמתנות כהונה שבגבולין עיין שם. ובס' מנחה חדשה (מצוה י"ח אות ג') כתב לפשוט ספיקתו מהא דאמרינן הכא, שמקשינן בכור לשלמים, לומר שנאכל לשני ימים ולילה א' כשלמים, ולפ"ז יש לומר דאין היקש למחצה, והכי נמי איתקש בכור לשלמים, שכמו ששלמים ניתן לכהני המשמר, כן הבכור ניתן לכהני משמר.

13. קובץ המאור ניסן תשע"ד: המסר המרכזי של ליל הסדר בזמן הבית: קרבן פסח כסוג של קרבן תודה

מנהג קדום לשיעור העיסה למצת מצוה

בדרך זו – שקרבן פסח הינו סוג של קרבן תודה – ניתן אף להטעים מנהג קדום שנהגו לאפות מצת מצוה מעיסה ששיעורה עשרון קמח, ומנהג זה הובא בטור ובשו"ע בהלכות פסח (אורח חיים סי' תע"ה), וז"ל הטור:

והתוספות כתבו שצריך לעשות ג' כדפרישית וכ"כ רב עמרם ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל וכתב ונוהגין באשכנז וצרפת לעשות מעשרון זכר ללחמי תודה שהיוצא מבית האסורים מביא תודה ותודה היה בה ג' מינין של מצה חלות רקיקין ורבוכה וכל מין היה בה ג' עשרונים ושליש מכל מין היו עושין ל' חלות הרי שהגיע לכל ג' חלות עשרון א' ועל כן עושין שלשת מעשרון¹

ומבואר שנהגו לאפות את שלשת המצות של ליל הסדר מעשרון קמח. והטעם לזה הוא, מכיון שבקרבת תודה היו שלשים מצות [ועוד עשרה שהיו חמץ] ולכל עשר מצות הגיע שלשה עשרונים ושליש קמח, נמצא, שכל שלש מצות היו עשויות מעשרון קמח, וע"כ נהגו לאפות את שלשת מצות המצוה של ליל הסדר מעשרון קמח זכר ללחמי תודה. הטעם למנהג זה, כפי שמציין הטור, הוא, שהרי היוצא מבית האסורים חייב בקרבן תודה ובלייל התקדש חג יצאנו ממצרים וע"כ נהגו במנהג זה. מנהג קדמון זה, עולה יפה לפי מה שביארנו, שקרבן הפסח היה מעין קרבן תודה וע"כ המצות שאוכלים יחד עם הקרבן הינם מעין לחמי תודה.²

14. תוספות מסכת זבחים דף נז עמוד ב

להרחיק מן העבירה - לנאכלין לשני ימים ולילה אחד לא עשו חכמים הרחקה עד חצות דניכר הוא מתי יהיה שקיעת החמה אבל בלילה אינו ניכר.

15. עורך השולחן העתיד - מעשה קרבנות סימן פא

(טו) וכל אלו הנאכלים ליום ולילה מדין תורה יכולין לאכול עד עמוד השחר, אך חכמים אמרו עד חצות כלומר שיראה לאכלם עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה, ומיהו אם נשאר עד אחר חצות נראה דיאכלם ולא יניחם שיעשה נותר וכבר בארנו בזה לעיל סי' סט סעי' ז ע"ש. ולמה לא עשו גדר בהנאכלים לשני ימים ולילה אחד שלא יאכל ביום השני רק עד חצות היום, משום דהשקיעה ניכרת היטב ולא טעו בזה אבל בעמוד השחר יכולים לטעות (תוס' זבחים נז, ב ד"ה להרחיק). והא דאמרינן בפסחים (יב, א) דבין יממא ללילה לא טעי אינשי אפילו בבוקר ע"ש, י"ל דזהו מנץ החמה לא טעי מן קודם הנץ על לאחר הנץ, אבל לא על זמן עמוד השחר דאז יש לטעות בדומה ללילה.

16. ספר עולת שלמה

שם ד"ה להרחיק וכו' לנאכלין לשני ימים וכו' לחקים דס"ל לשל (דף טו) והאכל לאור שלישי פטור מכת לק"מ ד"ל לחיסור כרת חששו לאיסור עשה לא חששו דבלייל אינו אלא לאו הבא מכלל עשה והטוהר עד יום צמוד יום הוא נאכל. ואף למאן דס"ל ביבמות (דף פב) מה לי חיסור כרת או לאו י"ל דדוקא בלאו אמרינן כן ולא בעשה דקילא מלאו כדמוכח ביבמות (דף ז) דקאמר אטו עשה דוחה ל"ת לאו ל"ת חמיר מינה ע"ש. ומכ"ש לפת"כ המלמד (בה' יו"ט פ"ז בסו"ד סס) דלא אמרינן מה לי חיסור כרת וכו' אלא בלאוין שלקין עליהם ע"ש. ובהו נחא נמי פרש"י בברכות (דף ב) במתניתין דבסקא חלבים ואכרים לא עשו הרחקה עד חלות כבאכילת קדשים ודלא כהרמב"ם (פ"ב מה' מעשה הקרבנות ס"ב) משום דבאמוריין אף אם הקטיר לאחר עמוד השחר ליכא אלא לאו דלא יקין חלב חגי ואין בו מלקות דכיון דלאו שאין בו מעשה ולא גזרו. וקושיא התוס' דהכא אינה אלא לר' יוחנן דס"ל דאכל לאור

שלישי חייב כרת. ובעיקר קושיאם נ"ל דדוקא בלייל גזרו דליכא חונס שינה כדאמר ביומא לענין פייס. או דדוקא בקדשים הנאכלין ליום אחד דליכא שבות הרבה לאכול גזרו ולא בנאכלין לשני ימים:

¹ עי' שו"ע או"ח סי' תע"ה ס"ז וז"ל: "ונהגו לעשות שלש מצות של סדר מעשרון זכר ללחמי תודה".

² בספר התודעה (פרק כ"ב) ציין למנהג זה, וז"ל:

שלש מצות - ...רמז לשלשה מיני מצה שהיה מביא המקריב קרבן תודה עם קרבנו: חלות, רקיקין ורבוכה. שכך אמרו חכמים: ארבעה צריכים להודות, יורדי הים, הולכי מדבריות, חולה שנתרפא, ומי שהיה חבוב בבית האסורים ויצא. ואנו שהיינו חבושים במצרים ונגאלנו ויצאנו, ונעשו לנו נסים בכל ארבעת הדברים הללו - **עושים זכר לתודה** שיש בה שלשה מיני מצה. לפיכך נהגו (בזמנים קדומים) באשכנז ובצרפת לעשות שלש מצות הללו מעשירית האיפה קמח (כשיעור חלה - ראה לעיל בעמוד רז), שכך היה שיעורן של שלשת מיני המצות הנלקחות לתרומת לחמי תודה

17. קרן אורה מסכת זבחים דף נז עמוד א

שם גמרא א"כ מאי אלא עד חצות, ואיב"א כו'. כן הוא גירסת התוס' ז"ל, וי"ל דלהכי קאמר ואיב"א משום דהדיק מהא דתנן אלא עד חצות אינו דיוק כ"כ, דיי"ל דקמ"ל אע"ג דאינו נאכל אלא בלילה, והוי סלקא דעתך שלא לעשות בו הרחקה דחצות ולקצר יותר זמן אכילתו, קמ"ל דמ"מ אינו אלא עד חצות. אלא דהא תינח אי נימא דאחר חצות אינו נאכל עוד מדרבנן י"ל כנ"ל, אבל אי לא עשו חכמים הרחקה אלא לכתחילה ולזורז, אבל בדיעבד נאכל גם לאחר חצות, א"כ גם בפסח אע"ג דאינו נאכל אלא בלילה מ"מ שפיר עבדי רבנן הרחקה לכתחילה, ועי' תוס' סוף פסחים (ק"כ ע"ב ד"ה אמר). **והא דלא עבדי רבנן איזה הרחקה לר"א ב"ע דמדאורייתא עד חצות לפי רש"י ז"ל (לעיל נ"ג ע"א ד"ה עד חצות) דפי' דהרחקה היא שלא יבא לידי איסור כרת א"כ לר"א ב"ע ליכא איסור כרת אפילו אחר חצות, דאכתי לא הוי נותר, וכמש"כ לעיל, ולהכי לא עבדי הרחקה, ואי נימא דעשו הרחקה שלא יבא קדשים לפסול צ"ל לראב"ע דזמנו קצר חצי הלילה לחוד לא עבדו הרחקה.**

18. ספר אור שמח - הלכות חמץ ומצה - פרק ו - הלכה א

לכן נראה לנו לפרש כך דהנה קרבן פסח חלוק בדינו מדין כל הקרבנות דכל קרבנות מצוה לאוכלן אבל אינה מצוה על הקרקפתא דגברי אלא שיהיו נאכלין ולא יבאו לידי נותר אבל הפסח מצוה שכל אחד יאכל כזית ואם אינו אוכל כזית אינו ראוי להימנות על הפסח וצריך להאכל במצה ומרור. ופסח מצרים היה בו עוד דינים שנאכל בחפזון, **ואם כן גלי קרא דאינו נאכל בדין תורת פסח רק עד חצות אבל אחר חצות נאכל עד הבוקר אבל לא בתורת פסח** שעיקרו אינו אלא לאכילה, **רק כמו תודה ושלמים וכיוצא בזה** ואם נאכל אחר חצות בטל מצות אכילת פסח והוי כשאר קרבן הנאכל שאין מצוה בבעלים דוקא אלא שיאכל מי שהוא מבני החבורה ולזה מועיל הגז"ש שזה פרט מפרטי הפסח, **אבל קרא אמר שלא תותירו ממנו עד בוקר דעד הבוקר יכול לאכול כל הלילה כמו תודה וזמן שריפה חל כשיגיע זמן בוקר שאז אינו נאכל כלל** ולכן מועד צאתך ממצרים אתה שורף פירוש שאז אינו נאכל כלל ונקרא נותר והאוכלו בכרת **וכן אם יחשוב אדם לאוכלו אחר חצות אינו מתפגל** כיון דזמן אכילה כקרבן אחר אית ליה עד הבוקר ורק אם מחשב לאוכלו אחר אור הבוקר הוי פיגול. וזה נכון... והא דאמר בשיליה פסחים על משנתנו הפסח אחר חצות מטמא את הידים, אלמא מחצות הוה ליה נותר, מאן תנא אמר רבי יוסף ראב"ע היא. פירוש, דכבר גדרו חכמים באכילת כל הקדשים שאינה אלא עד חצות להרחיק את האדם מן העבירה ועל כן דאי משום זה אמאי תני הפסח אחר חצות מטמא את הידים הא כל הקרבנות כן הוא ועל כן אף דגזרו שאינו נאכל אחר חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה לא גזרו על זה טומאת ידים, דכיון שמה"ל הוא נאכל כל הלילה אלא משום סייג הוא די למיגור שלא לאוכלו אבל לא לאפוש טומאה ובפרט לשיטת תוספות פסחים דאם לא אכלו קודם חצות נאכל אחר חצות לא הוי נותר [ומה שהביא האור זרוע מהתוספתא אינו מובן דשם כרע"ק דנאכלת כל הלילה מן התורה ואינו מטמא את הידים כיון דרק מדרבנן אינו נאכל אלא עד חצות] אבל לראב"ע דסובר דמצות פסח אין עליו רק עד חצות ואחר חצות עד הבוקר הוי כשאר קדשים וכמותר פסח דאין החיוב על קרקפתא דגברי אלא שיהא נאכל על ידי בני החבורה א"ש מה שהבדילו חכמים בדין פסח לתת לו דין מיוחד שיהא נותר לטמא את הידים. מפני שאינו נאכל מדרבנן כמו כל הקדשים אחר חצות משום סייג משום שבפסח איכא בי' דין חדש שנפסדה ממנו מצות אכילת פסח מן התורה לכן גזרו חכמים עליו דין נותר אחר חצות לטמא את הידים ודו"ק: וכן הא דאמר בסוף איזהו מקומן על משנתנו דתני אינו נאכל אלא עד חצות דכראב"ע ומדאורייתא פירוש דמדין פסח אינו נאכל רק עד חצות ומשונה משאר קרבנות הנאכלים ליום ולילה ונפקא מינא שנחשב נותר לטמא הידים:

19. שפת אמת מסכת זבחים דף נז עמוד ב

בגמ' מה להלן עד חצות **קצת קשה דנימא איפכא דאינו נאכל רק מחצות לילה ואילך דהא העברה דשכינה הוי בחצות ממש א"כ איכא למימר מחצות ולהלן שיהי' בשעת חפזון ג"כ** [עמ"ש בצ"ח ברכות ט'] וגם על דברי ר"ע קשה לי אי לא גמר גז"ש בלא"ה אין למדין גז"ש מעצמו ואי גמר גז"ש מה אהני הגז"ש לר"ע וצ"ע וצ"ל דלדברי ראב"ע מקשה ולדידי' לית לי' גז"ש כלל:

20. צ"ח על ברכות דף ט/א

שם נאמר כאן בלילה הזה וכו' מה להלן עד חצות כו'. הנה זה פשוט שמכת בכורות היה רק ברגע חצות ממש ולא קודם ולא אחר חצות, אמנם הא ודאי דלא קשיא דגם אכילת פסח ניליף בג"ש דלא יהיה נאכל רק ברגע חצות ממש ולא קודם לכן ולא אח"כ. דזה דבר שאי אפשר, דרגע חצות הוא רגע שאין לו שום משך כלל ולא שייך ברגע כזה אכילה כלל אפי' כל דהו, ק"ו הפסח שעכ"פ צריך לאכול כזית ממנו. וא"כ על כרחך הלימוד הוא או התחלת זמן אכילה או על סוף זמן האכילה. אבל הא קשיא מנא ליה לראב"ע שהג"ש היא על סוף זמן האכילה, ודלמא להיפך הלימוד הוא על התחלת זמן האכילה, והיה הפסח נאכל רק בחצי לילה אחרונה. ונראה משום דגם ראב"ע דריש בלילה לומר בלילה נאכל ואינו נאכל ביום, והזה לחוד הוא דדריש לג"ש, ומדמעטינן שלא יהיה נאכל ביום, מכלל דבחצי לילה הראשון נאכל, דאל"כ רק דג"ש דהזה לומר שהתחלת אכילתו בחצי הלילה, לא היה למעט יום זבחתו, דאין לומר דבלילה אתי למעוטי יום שאח"כ, דהרי ראב"ע מלא תותירו ממנו עד בוקר ממעט זה, דאיהו ס"ל בוקר הוא בוקר ראשון:

21. ספר חידושי בתרא

תשלז) נז: ראב"ע אומר נאמר כאן בלילה הזה (ואכלו את הבשר בלילה הזה – שמות י"ב ח') ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות. אין להקשות מה להלן עבר ה' בחצות ממש, לא מקודם ולא במאוחר, וא"כ גם אכילת הפסח תהיה דוקא בחצות ממש, וכעין זה הקשה השפת אמת. ולכאורה לא קשה, דכוונת ראב"ע דהפסוק שם (י"ב י"א) אומר מקודם שככה תאכלו אתו כו' ואכלתם אתו, ורק אח"כ (י"ב י"ב) נאמר ועברתי בארץ מצרים, דמשמע דהאכילת או היה קודם העברה, ות"ה לדורות האכילה תהא קודם חצות בדוקא.

22. תוספות מסכת זבחים דף נז עמוד ב

ואיבעית אימא כי התם כו' - בקונטרס לא גרס ואיבעית אימא ויש לפרש דדייק מדלא קתני עד חצות לבסוף ותני ליה באמצע ש"מ דהוי דאורייתא כמו לילה ומנויו וצלי ויש לזקק דהלכה כר' אלעזר בן עזריה דסתם לן תנא כוותיה במתני' ובערבי פסחים (פסחים כז:) ובפ"ק דברכות (דף ט.) וצריך ליהדר אמצה משום דקאמר רבא בסוף ערבי פסחים אכל מצה אחר חצות לרבי אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו [ועיין תוספות פסחים כז: ד"ה אמר רבא ותוספות מגילה כא. ד"ה לאיתויי].

23. רמב"ם יד החזקה הלכות קרבן פסח פרק ח

(טו) כבר ביארנו בכמה מקומות שאין הפסח נאכל אלא עד חצות כדי להרחיק מן העבירה ודין תורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר וכבר ביארנו בהלכות חמץ ומצה שהוא טעון הלל בשעת אכילתו ושאר בני חבורה חוזרין ואוכלין אחר שנרדמו בשינה אפילו בתחילת הלילה:

• עוד עיין #15 לעיל

24. מרומי שדה מסכת זבחים דף נז עמוד ב

דלמא דרבנן ולהרחיק מן העבירה. ולענין מצה כתבו הגר"א ופר"ח בס' תע"א דה"ה דאסור מדרבנן. ומלשון הרמב"ם בהל' חמץ ומצה שכתב ומצותה כל הלילה, לא משמע הכי. ונראה דתליא במחלוקת. דלשי' התוס' בפסחים דף ק"כ ב' דמחלוקת ר"ג וחכמים לענין קר"ש הוא לכתחילה, וכן באכילת קדשים לאחר חצות שרי בדיעבד, א"כ אפשר לדמות מצה לפסח אפילו לר"ג דקיי"ל כוותיה בקר"ש, שאני מצה משום דדמי לפסח. אבל לשיטת רש"י והרמב"ם דפליגי לענין דיעבד, ואכילת קדשים לאחר חצות אסור בדיעבד. וא"כ אי אפשר לגזור במצה ג"כ ולגזור אטו מ"ע, ולמונעו ממצות עשה ודאית, וכקושיית הש"א. ולא דמי לקר"ש לרבנן דגזרו משום ברכה לבטלה, ור"ג לא ס"ל כוותיהו, וקיי"ל כר"ג. וכן במצה אי אפשר לגזור ושרי לכתחילה ג"כ:

25. שו"ע אורח חיים - סימן תעז

(א) לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד, זכר לפסח הנאכל על השבע, ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו, ויהא זהיר לאכלו קודם חצות. (ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות) (ר"ן פ' ע"פ וסוף פ"ב דמגילה):

26. משנה ברורה סימן תעז

(ו) ויהא זהיר וכו' - שכיון שהוא זכר לפסח צריך לאכלו בזמן פסח והפסח אינו נאכל אלא עד חצות וכ"ש כזית הראשון שמברכין עליו על אכילת מצה שצריך ליהדר מאד (ה) שלא לאחר עד חצות ובדיעבד אם איחר מסתפקים הראשונים אם יצא ידי חובתו וע"כ יאכלנו ולא יברך עליו על אכילת מצה וגם מרור אף שהוא מדרבנן יזהר לאכלו קודם חצות ואם איחר יאכלנו בלא ברכה ואם החשיך לו קודם אמירת הגדה עד סמוך לחצות יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות ואח"כ יאמר הגדה ואח"כ יסעוד סעודתו [אחרונים]:
(ז) שגם ההלל - ר"ל עם ברכתו שמברך לאחריה יאמר (ו) לכתחלה קודם חצות:

27. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן לח

ח. אם יש לנהוג כחידוש האבני נזר, שכשנאחר באמירת ההגדה עד סמוך לחצות יכול לאכול אפיקומן גם קודם חצות בתוך סעודתו, ואחר כך אחר חצות, על ידי תנאי

ובדבר חידושו של האבני נזר סימן שפ"א דלר' אלעזר בן עזריה (פסחים ק"כ ע"ב) שזמן אכילת פסח ומצה הוא רק עד חצות, ליכא איסור אכילה מדין אין מפטירין אחר הפסח ומצה אפיקומן, אלא רק עד חצות. ורק לר' עקיבא שזמן אכילת הפסח הוא עד שיעלה עמוד השחר, איכא איסור האכילה כל הלילה. והוא משום שפשוט לו דאין לחייב שיישאר טעם פסח ומצה בפיו אלא בזמן המצווה, שלכן לראב"ע שזמן המצווה הוא עד חצות לא נאסר אלא עד חצות, ולר"ע שהזמן כל הלילה נאסר כל הלילה. ולכן נראה לו דאם נתאחר באמירת הגדה עד קרוב לחצות שלא הספיקו לאכול אלא המצה ומרור והכורך, שיאכל האפיקומן, דשמא הלכה כראב"ע כשיטת התוס' (מגילה כ"א ע"א ד"ה לאתויי). וימתין זמן המועט עד חצות שאז אסור לו לאכול לשיטת ראב"ע, ויאכל סעודתו, ואח"כ יאכל שנית אפיקומן. ויוצא ממ"נ, דשמא הלכה כר"ע כדפוסק הרמב"ם (פ"ח מה' קרבן פסח ה"ו).

הנה תמוה זה אף לשיטתו אליבא דראב"ע. דהא שייך זה רק אם נימא דר"ע אף שגם לדידיה היה אסור לאכול הפסח אלא עד חצות, מ"מ מצה מותרת באכילה כל הלילה. דהאיסור לר"ע לאכול את הפסח אחר חצות הוא כמפורש בזבחים דף נ"ז ע"ב דאמר אביי דילמא הא דתנן ואינו נאכל אלא עד חצות דרבנן ולהרחיק מן העבירה, ומשמע שסובר כן אביי לדינא, דהא טעם קושיתו פרש"י (ד"ה להרחיק את האדם) דיש לפרש ככל עד חצות שתנן שם בפ' איזהו מקומן (נ"ד ע"ב גבי זבחי שלמי ציבור ואשמות, ונ"ה ע"א גבי התודה ואיל נזיר) דהוא מדרבנן להרחיק מן העבירה; וגם הא בברכות דף ט' ע"א שדייק בגמ' ואילו אכילת פסחים לא קתני דאמרו חכמים דהוא רק עד חצות כדי להרחיק מן העבירה, ולכן הוכרח ר' יוסף לומר דהוא ראב"ע, דפסח מדאורייתא אינו נאכל אלא עד חצות, אבל לר"ע אמנם אינו נאכל אלא עד חצות אבל רק מדרבנן, וכדנפסק ברמב"ם ספ"ח מק"פ שאין הפסח נאכל אלא עד חצות אף שדין התורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עה"ש כדי להרחיק מן העבירה - מ"מ סובר האב"נ דבמצה לא גזור. דבשביל קיום המצווה לא גזור, אלא בפסח שאחר עה"ש יעשה נותר גזור, ולא במצה שלא שייך איסורים אלא דהוא בשביל קיום המצווה שלא יבטלנה, לא גזור. ואף שמצינו שגזרו בק"ש שיהא עד חצות, אף שהוא רק בשביל קיום המצווה דהא ליכא איסורים שם. אולי יש לחלק דאכילת מצה שחביבא להו, וגם יש הרבה מצוות בליל הפסח, וגם הא הוא יו"ט שגם בכל יו"ט הא איכא מצווה לקדש ולאכול פת ורגיל כל אדם בזה, לא שייך שישכח. ורק שהיה לחוש שישכח מצד טרדתו לקיים מצוות אמירת הגדה לעצמו ולספר לבניו ובנותיו, אולי יימשך זה עד אחר הזמן, לא שייך זה לר"ע דזמנו כל הלילה, ולכן לא גזור במצה שתאכל קודם חצות.

אבל הא כתב הרא"ש בסוף פסחים סימן ל"ח דנכון להחמיר כרבי אלעזר, דאפשר דר"ע מודה להרחיק את האדם מן העבירה באיסור דאורייתא. ולשון באיסור, אינו מדויק דהא אינו איסור אלא חסרון קיום מצווה, שג"כ נחשב עבירה כמו שהצריכו בק"ש עד חצות, ואיתא במתני' דריש ברכות שהוא כדי להרחיק אדם מן העבירה. ומסיק הרא"ש, וכן היה נוהג ר"ת למהר לאכול אפיקומן קודם חצות. ומשמע דג"כ הוא מתרתי הטעמים שכתב הרא"ש, מטעם דאפשר הלכה כראב"ע, ואפילו לר"ע צריך לאכול קודם חצות. אבל בזה יש לתרץ דלא חש לזה האב"נ, מאחר שהרא"ש ברכות סוף סימן ט' כתב, ומשום דמספקא לן כמאן הלכתא צריך להחמיר לאכול מצה של אפיקומן קודם חצות. משמע שרק לראב"ע צריך לאכול קודם חצות. ובתוס' במגילה דף כ"א ע"א ד"ה לאתויי ובזבחים (נ"ז ע"ב) ד"ה ואיבעית אימא (השני) כתבו רק משום שפוסקין כראב"ע צריך לאכול קודם חצות. וכן הר"ן בפסחים (כ"ז ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן) ומגילה (ז' ע"א מדפי הרי"ף סד"ה זה הכלל), כתב דמחמת שאפשר יש לפסוק הלכה כראב"ע צריך לאכול קודם חצות. אבל אף שיש לתרץ דברי האב"נ, אין לעשות כן אפילו אם נימא דהלכה כר"ע, מצד שמסתבר כהרא"ש פסחים דאף לר"ע צריך מדרבנן לאכול האפיקומן דווקא קודם חצות, וגם כתב שר"ת סובר כן למעשה.

אבל העיקר מש"כ דלראב"ע ליכא איסור האכילה אלא עד חצות, ואח"כ רשאים לאכול ואפילו מצות, שהוא דלא כהמקובל בכל המקומות שאחר אפיקומן אסור לאכול כל הלילה, וכדמשמע מלשונו שגם אצלו הוא חידוש למעשה. דהרי מתחילה אמר זה רק לחידושו שלראב"ע הוה בעצם עיקר המצווה ברגע דחצות ממש, כדיליף בגזירה שווה מבליילה הזה דמכת בכורות שהוא ברגע חצות, ורק מכיון שאי אפשר לענין המציאות לאכול בחצות ממש שאין בו המשך זמן כלל, ע"כ הפירוש שבחצות יהיה כבר נאכל הפסח, וכן במצה דיליף מפסח. וזה הטעם שאסור לאכול אחר פסח ומצה אפיקומן, כדי שבחצות שהוא זמן עיקר המצווה יהיה לכה"פ טעם הפסח והמצה בפיו שהוא רושם מהמצווה, שלפ"ז אין טעם לאסור גם אחר חצות. אך שהוסיף אח"כ דבלא"ה נמי נראה כן, דודאי אין חיוב שיישאר טעם פסח ומצה, רק בזמן המצווה. הרי משמע שרק בשעה שנתחדש לו התירוץ על מה שמברכין בלשון על אכילת, ולא בלשון לאכול מצה, שביאר שהוא משום שעיקר המצווה בחצות, אלא משום דאי אפשר, ע"כ הפירוש שבשעת חצות יהיה הפסח נאכל, ולכן צריך לברך בלשון שמשמע לשעבר, נתחדש לו לפי תירוצו שאין האיסור אכילה לראב"ע אלא עד חצות, ונתחדש לו כשהעמיק יותר שגם בלא"ה אין האיסור לראב"ע אלא עד חצות, שלא כדנהג הוא עצמו ואבותיו וכל הדורות הקודמים לאיסור כל הלילה כשאכלו האפיקומן קודם חצות. שזה תמוה לסמוך על סברא בעלמא נגד כל הדורות, אפילו אם היתה סברא ברורה. ובפרט שהיא סברא קלושה מאוד, וכי לא שייך לומר שמאחר שלילה זו היא זמן המצווה, היא חשובה שיהיה בה טעם המצווה, אף שעצם זמן קיום המצווה הוא רק עד חצות.

ומצינו כעין זה יותר מזה, שהוא בדברים יותר חמורים, דאין מחוסר זמן לבו ביום, ולילה דאיתו היום אינו מחוסר זמן בזבחים דף י"ב ע"א ובעוד מקומות. הרי דכיון דאיכא המצווה ביום זה, איכא עניין וחשיבות המצווה לכל היום שלא תיפסל מצד מחוסר זמן. וכ"ש ששייך לומר שכל הלילה שייכת להמצווה דאכילת פסח ומצה, לעניין ששייך להצריך שתהא לו בה טעם הפסח והמצה שאכל לקיום מצוותו. **ולכן פשוט וברור שאף להתוס' שפוסקים כראב"ע, אסור לאכול אחר אפיקומן כל הלילה, כמנהג כל הדורות שלפנינו.** וגם תירוצו על שמברכים בלשון על אכילת, תמוה קצת. דהא לא מתורץ זה אלא לראב"ע ולא לר"ע, שלר"ע מצוות האכילה היא באמת כל הלילה, ולא בנקודה מסוימת שבה נאמר שצריך שהפסח יהיה נאכל כבר. והא אף לר"ע מברכין בעל, דהרמב"ם הא פסק כר"ע, ומפורש בפ"ה ה"ו - ז מחו"מ דמברך על אכילת הפסח ועל אכילת מצה ועל אכילת מרור. וגם האב"נ עצמו כתב שתירוצו הוא לראב"ע, והקושיא הא גם לר"ע, דגם הרמב"ם בהא סובר שמברכין בעל. וצ"ע כל דברי הגאון בעל אבני נזר בתשובה זו.

28. דף על הדף וזבחים דף נו עמוד ב

במשנה: הפסח אינו נאכל אלא בלילה וכו'.

רבינו הנודע ביהודה זצ"ל בספרו דורש לציון (דרוש י"א) כותב, דחז"ל תיקנו לומר כל יום משנת "איזהו מקומן", כדי לקיים ע"ז מה שא"י בגמ' (קדושין כ"ט ע"א) לעולם ישליש אדם וכו' שליש במשנה, וע"י אמירת פרק זה מקיימים שליש במשנה, ובחרו דוקא בפרק זה, משום שכל מה ששנו חכמים בלשון המשנה בפרק איזהו מקומן כולו הלכתא פסיקתא נינהו ואין עליהם שום חולק, וכן מבאר **התפארת ישראל** על המשניות בזבחים פ"ה אות כ"ד, וכותב וז"ל: דכל פרק זה מדאין בו מחלוקת הוא בלשון ממש כמו שנמסר לנו ממשרע"ה מסיני, ולהכי נקט קלעים, ומה"ט אומרים פרק זה בכל יום עכ"ל. וכ"כ במכות פ"ג (בבועז סק"ג) ומוסיף לבאר שמשום כך נקט קלעים משום דבימי משרע"ה רק קלעים היו עיי"ש.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ט' סי' ה') מביא את הדברים הנ"ל וכותב:

הנה הגם שלא העירו מקורו של ביאור זה, הדברים כבר אמורים בב"י **בטור או"ח (סי' נ')** בשם הרא"ה ז"ל, דהטור שם כותב דקבעו לשנות משנת איזהו מקומן וברייתא דר"י אחר פרשת התמיד משום הא דאמר רב ספרא לעולם ישליש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד וכו'. והב"י מוסיף ע"ז וז"ל: **וכתב הרא"ה שתיקנו לשנות פרק איזהו מקומן לפי שאין בכל אותו פרק מחלוקת והיא משנה ברורה למשה מסיני עכ"ל.**

וכבר הרבו גם להקשות ע"ז, כי כן יש בהלכות הפרק שם מחלוקת, ועל המשנה האחרונה של הפרק שם דתנו: הפסח אינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למינויו ואינו נאכל אלא צלי, אמרו בגמ' (בד' נ"ז ע"ב) על זה: מאן תנא אמר רב יוסף רבי אלעזר בן עזריה היא דתניא ראב"ע אומר נאמר כאן וכו'.

ומבואר דיש מחלוקת בדיון זה הכתוב במשנה כאן.

וכותב עוד בציץ אליעזר: **והתימא עוד תגדל מפסק הרמב"ם בזה, דהנה התוס' בזבחים שם בד"ה ואיבעית אימא כותבים, שיש לדקדק ממשנה זאת דהלכה כר"א בן עזריה דסתם לן תנא כוותיה, וכן בערבי פסחים ד' ק"כ ע"ב ובפ"ק דברכות ד' ט' ע"א.** וגם הרמב"ם בפיהמ"ש שם סותם לכתוב בלשון "וכל מה שנאמר בפסח הוא דבר תורה".

וכותב שם להלן: אך מצאנו שכבר האיר לנו לבאר כוונת הרא"ה ז"ל ודעימיה בזה בחידושי הריטב"א על ע"ז (ד' י"ט ע"א) וזה לשונו שם: וזה שבררו לנו פרק איזהו מקומן יותר מבשאר הפרקים אמר מורי נר"ו מפני שכולו שנוי בלא שום מחלוקת כלל, ואעפ"י שאין כולו הלכה, דהא קתני הפסח אינו נאכל אלא עד חצות ואנן קיימא לן לדעת רבינו הרמב"ן ז"ל כרבי עקיבא דסבירא ליה אכילת פסחים כל הלילה, דהא איכא חזא סתמא כוותיה במסכת מגילה בפ"ב, **מ"מ אחר שנשנה כל הפרק כולו בלא מחלוקת כלל, הוא ראוי לשנות יותר משאר פרקים עכ"ל.**

הרי שהריטב"א בירר לנו שהמכוון הוא, מפני שפרקי משנה נשנו מיהת בלי הזכרת מחלוקת בהם. ולפי זה צריכים איפוא לבאר שגם כוונת הרא"ה ז"ל כפי שהובא בב"י שכותב "לפי שאין בכל אותו הפרק מחלוקת" כוונתו ג"כ אל כזאת, לפי שעכ"פ אין בכל פרקי המשנה שום הזכרה ממחלוקת תנאים בהם. וזה שמסיים עוד בלשון **"והיא משנה ברורה למשה מסיני"**, ג"כ כוונתו בזה לכנ"ל, והיינו לפי שנשנית בחלקות ובמשנה ברורה כאילו היא מקובלת בכפי שנמסר לנו למשה מסיני באין חולק ומתרהר.

וכהשלמה להאמור, וכדי שלא תקשה למה שלא בחרו מפרקים אחרים בתמיד וכדומה שאין בהם מחלוקת, יש להביא טעמא של הארחות חיים (בדיון מאה ברכות אות ט"ז) שכותב, שעל כן תקנו חז"ל שיקרא אדם בכל יום פרק איזהו מקומן, לפי שיש בו סוד כל הקרבנות ע"ש. וטעם זה פתח פתוח לו גם עם תורת הנסתר וכדמצינו בספר יסוד ושו"ר העבודה שכותב וז"ל: ופרק איזהו מקומן יענין אדם בכתבי האר"י ז"ל ויראה גודל מעלתה שכל משנה ומשנה של פרק זה הוא תקון בפ"ע בעולמות העליונים עכ"ל עיי"ש, ואין להאריך יותר.